

УДК 024:343.81(477)«1919»

Ісаков Павло Миколайович –
кандидат історичних наук, доцент
кафедри кримінально-виконавчого
права Інституту кримінально-
виконавчої служби

Бібліотечна робота у в'язницях УСРР у 1919 році

На основі аналізу архівних документів висвітлено бібліотечну роботу у в'язницях УСРР 1919 р. у нормативно-правовій і практичній площинах. Наведено раніше невідомі важливі факти щодо цього питання.

Ключові слова: бібліотека; бібліотечна робота; бібліотекар; книга; друковане видання; культурно-просвітницька робота.

Чимало аспектів історії пенітенціарної системи України є малодослідженими, зокрема бібліотечна робота в місцях ув'язнення. Усім добре відомо, що одним із засобів ресоціалізації та виправлення засуджених, передбачених у ч. 3 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, є соціально-виховна робота, однією з важливих складових якої є бібліотечна діяльність. Згідно з ч. 3 ст. 109 КВК України, засудженому дозволено мати при собі не більше десяти примірників книг. Водночас кількість газет і журналів не обмежується (згідно зі змінами від 8 квітня 2014 р.). Відповідно до світових стандартів і тенденцій у в'язничній справі, таку кількість цілком можуть знову переглянути й збільшити. У в'язницях розвинутих демократичних країн в'язні мають змогу замовляти потрібні їм книжки з обмінного фонду. Стан бібліотечної роботи (чисельність книжок фонду, їх тематичне розмаїття, кількість засуджених, які беруть книжки в бібліотеках, та їх активність як читачів) є одним з основних звітних показників діяльності соціально-виховної служби установ виконання покарань. Читання соціально корисних книг є передумовою розвитку самосвідомості засудженого. Тому вивчення історичних ретроспектив зазначеної проблематики є актуальним і для сьогодення. Дослідження тем,

де межують різні наукові напрями (історія, бібліотекознавство, кримінально-виконавче право, пенітенціарія тощо), завжди є цікавим та корисним як із практичної, так і наукової точок зору.

Науковим підґрунтям для підготування статті стали праці відомих українських і російських дослідників: Л. В. Бородича, І. В. Іванькова, В. С. Іконникова, М. Ф. Комарова, Я. Ю. Кондратьєва, Н. М. Кушнарєнко, І. О. Левицького, П. П. Михайленка, О. І. Олійника, Г. О. Радова, М. С. Слободяник, М. О. Стручкова, В. М. Трубникова, І. В. Упорова, Ю. О. Фролова, А. Чайковського, А. С. Чачко та ін. На сьогодні тема зазначеної статті не досліджена на належному рівні, що не дає змоги відтворити повноцінну історичну картину питання, що вивчається. І дрібниць у цьому не буває, оскільки відомо, наскільки реалії життя (особливо буремних часів) відрізняються від теоретичних положень декларативного характеру нормативно-правових документів. Але історичні висновки з уроків минулого потрібно робити, запозичуючи найкраще, уникаючи помилок.

Мета статті – дослідження бібліотечної роботи у в'язницях УСРР у 1919 р. в нормативно-правовій та практичній площинах.

Початковому періоду пенітенціарної політики радянського режиму притаманні два концептуальні напрями, що ґрунтувалися, передусім, на політико-ідеологічних настановах правлячої партії. Першою складовою було політичне завдання, що полягало в «придушенні контрреволюції». Інша складова пов'язана з виховною функцією покарання (спочатку використовувався саме термін «виховання» правопорушника, потім – «виправлення», а ще пізніше – «виправлення та перевиховання» засуджених, які утримувались у виправно-трудових установах), що було значним прогресивним кроком уперед порівняно з попереднім періодом. Водночас реальний стан справ у цій сфері був значно гіршим порівняно із задекларованим більшовиками принципом гуманізму на противагу «нелюдському та реакційному тюремному режиму царизму». Ця прірва з роками тільки збільшувалась, досягнувши апогею в 30-ті – поч. 50-х рр. ХХ ст. Значно більше уваги радянська влада приділяла питанням організації режиму в місцях ув'язнення та праці в'язнів, а вже потім (за залишковим принципом) – культурно-просвітницькій і виховній роботі з ними, хоча ідеологічну діяльність (культурно-просвітницька та

виховна робота з в'язнями також передбачала ідеологічну складову) з вільним населенням тогочасні більшовики як спеціалісти в пропагандистсько-агітаційній роботі з «промивання людських мізків» здійснювали на значно якіснішому рівні (і це правильно, оскільки будь-яка держава не може існувати без дієвої ідеології, спрямованої на згуртування громадян щодо її підтримання та захисту: зі здобуттям незалежності 1991 р. Україна не приділяла цьому належної уваги, наслідки чого ми зараз і відчуваємо). Тут далось взнаки ставлення будь-якої тоталітарної влади та будь-якого недемократичного суспільства до в'язнів як до неповноцінних і неповноправних членів цього суспільства.

Розвитку бібліотечної справи в місцях попереднього ув'язнення та позбавлення волі об'єктивно сприяла кампанія боротьби з неграмотністю населення, яку більшовики запровадили відразу після приходу до влади. Але, як уже зазначалось, здійснювали вони її, передусім, з метою ідеологічного оброблення населення. «Неосвічений раб» ставав «освіченим рабом». Водночас все рівно це був прогрес.

9 квітня 1919 р. у складі Культурно-просвітницького підвідділу (КПП) Центрального тюремно-карального відділу (ЦТКВ) Народного комісаріату юстиції (НКЮ) УСРР було утворено орган, який 12 квітня отримав назву «Колегія КПП зі створення загальнокультурної просвітницької діяльності в усіх тюрмах України» і який мав опікуватись, зокрема, бібліотечною роботою у в'язницях. Заступником голови колегії було обрано Петрову, а головою – Володкевича [1, арк. 1].

29 квітня 1919 р. КПП ЦТКВ НКЮ завідуючим тюремно-каральними підвідділами місцевих виконавчих комітетів було надіслано циркуляр № 74, що вимагав створити на місцях після отримання циркуляру комісію, яка б протягом трьох днів переглянула тюремну бібліотеку та вилучила застарілі книги, що не відповідали «сучасному державному строю» [2, арк. 4]. Громадянська війна вирувала не тільки на полях битв, а й у головах і душах.

З метою збору інформації про стан бібліотечної роботи на місцях КПП ЦТКВ НКЮ було розроблено «Анкету про бібліотеку й навчальні посібники», яку 7 травня 1919 р. було розіслано у в'язниці. Вона передбачала 17 запитань: назва місця ув'язнення; на утримання скількох в'язнів воно розраховане;

скільки осіб фактично тримається; скільки грамотних в'язнів; чи є бібліотека в установі; з яких відділів складається бібліотека, скільки томів у кожному відділі; які книжки найбільше читають; як ставляться в'язні до читання книжок із бібліотеки; скільки в'язнів користувались книжками за останні три місяці; звіт бібліотеки за минулий рік за тією формою, яка була раніше; чи практикуються співбесіди з в'язнями про прочитані книжки; побажання в'язнів щодо діяльності бібліотеки; які книжки бажано придбати, на думку завідувача бібліотеки; яких заходів необхідно вжити, на думку завідувача бібліотеки, щоб бібліотека була більш корисною для засуджених; список книжок, придатних для користування, що є в бібліотеці; чи є навчальні посібники, які саме та скільки; чи є папір, чорнила, олівці тощо [2, арк. 13]. На той час ця анкета була досить прогресивною та добре продуманою.

14 травня 1919 р. КПП ЦТКВ НКЮ губернським тюремно-каральним підвідділам (ГТКП) було надіслано циркуляр № 16, у якому зазначено, що культурно-просвітницька діяльність, невід'ємною складовою якої є бібліотечна робота, – одне з головних завдань як ГТКП, так і всіх осіб, які видають місцями ув'язнення. Завдання такої діяльності – стимулювати у в'язнів прагнення до більш розумного та благородного життя; перевиховати їх; дати знання й навички для чесного способу життя на свободі. Ставилось завдання організувати при місцях ув'язнення «народні університети», які в своєму складі серед дев'яти груп повинні були мати, зокрема, бібліотеку, книжковий склад і склад підручників [3, арк. 12]. Книги бібліотеки мали поділятися на наукові, для самоосвіти, навчальні за програмами загальноосвітніх установ, художні («про громадсько-визвольний рух, боротьбу з людською жорстокістю та егоїзмом, життя експлуататорів і пригноблених класів, різноманітні засоби боротьби за краще майбутнє, негативні аспекти самодержавно-бюрократичного режиму») [3, арк. 13]. Як бачимо, більшовицька ідеологія «фільтрувала» художню літературу.

17 травня 1919 р. КПП ЦТКВ НКЮ направив внутрішній лист за № 142 до архітектурно-будівельного підвідділу, у якому йшлося про необхідність обладнати й відремонтувати при кожній тюрмі низку приміщень, серед яких на першому місці фігурувала кімната для бібліотеки площею 364 м²(!) [4, арк. 12]. Нереалістичність явна, проте цей факт сам собою є досить

визначальним. 22 травня 1919 р. КПП направив внутрішній лист № 152 до кошторисно-фінансового підвідділу ЦТКВ НКЮ, у якому запропонував на культурно-просвітницьку діяльність на перше півріччя 1919 р. у 50 тюрмах затвердити такий кошторис видатків: облаштування й забезпечення центрального книжкового складу при ЦТКВ – 225 тис. крб; обладнання шкіл у в'язницях необхідними меблями та придбання підручників, наукових посібників і письмового приладдя – 274 тис. крб [4, арк. 16–17]. У пояснювальній записці до кошторису було зазначено: планова кількість в'язнів в Україні – 40 тис., із них грамотних – 90 %. Кожний грамотний буде брати книги двічі на місяць. Середній кругообіг примірника за рік – близько шести разів. Середня вартість книги – 10 крб (до війни – 40 коп.). Тому на книги необхідно виділити 720 тис. крб. Оскільки частина книг буде брошурного типу, то вистачить і 360 тис. крб (розрахунок цін було здійснено відповідно до київських ринків, у провінції дещо було дешевше, а щось – і дорожче). Якщо ж узяти до уваги придбання книжкових шаф, то вийде близько 430–450 тис. крб [4, арк. 18]. У липні 1919 р. середня вартість книжки становила 6 крб [4, арк. 49]. Для порівняння: 1 пуд (16,380496 кг) борошна житнього коштував 220–300 крб, 1 фунт (0,4095124 кг) сала – 50–80 крб, 1 пуд солі – 200–280 крб.

3 червня 1919 р. колегія КПП ЦТКВ НКЮ прийняла резолюцію, у якій було зазначено, що ті в'язні, які успішно й добросовісно працювали в ремісничо-технічних майстернях та інших культурно-просвітницьких установах місць ув'язнення (до яких належали, зокрема, бібліотеки), а також ті, хто «особливо успішно та корисно діяв як співробітник у галузі культурно-просвітницької діяльності», заслуговували на дострокове звільнення й інші пільги на загальних підставах [3, арк. 10]. Таке рішення є цілком правильним, адже давало змогу позбутися пристосуванців.

Народний комісаріат освіти (НКО) 6 червня 1919 р. повідомив НКЮ, що, згідно з постановою міжвідомчої наради, передусім, буде укомплектовано бібліотеки при урядових установах і культурно-просвітницьких організаціях [2, арк. 39]. Колегія КПП ЦТКВ НКЮ 16 червня 1919 р. клопотала про виділення 150 тис. крб на придбання та розсилку книг для в'язниць [1, арк. 28]. 10 липня 1919 р. ЦТКВ НКЮ, реагуючи на повідомлення НКО від 6 червня 1919 р., було розіслано термінові

циркуляри до Всеукраїнського видавництва при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті за № 356/1259, а також відділу забезпечення й розподілу при НКО за № 357/1260, у яких стан тюремних шкіл і бібліотек характеризувався як вкрай незадовільний. Ішлося про прохання прирівняти КПП ЦТКВ НКЮ стосовно забезпечення книгами та літературою до інших державних культурно-просвітницьких організацій, надсилати йому всю літературу й періодичні видання, плакати, що безкоштовно надходили до інших червоноармійських чи інших культурно-просвітницьких державних установ [2, арк. 66].

15 липня 1919 р. КПП ЦТКВ НКЮ у в'язниці було розіслано циркуляр № 91, що затверджував першу частину «Інструкції бібліотекарю (про ведення книжкових каталогів)». Згідно з цією інструкцією, заводились спеціальні «карточки з графами», у яких було відображено таку інформацію: автор книги, назва книги, видавництво, рік видання, кількість частин, ціна, наявність окремого систематизованого каталогу, номер систематизованого каталогу, номер хронологічного каталогу, примітки. Кожне надходження (книгу, журнал, брошуру тощо) потрібно було реєструвати в особливій інвентарній книзі (хронологічному каталозі) за часом надходження, проставляючи порядкову нумерацію. Відомості про кожну з книг записували в такому порядку: автор, назва, твори, кількість томів, кількість екземплярів, місце і час видання, видавництво, ціна, номер систематизованого каталогу, примітки (дефекти, причини виключення з каталогу). Існував також відповідний зошит, де записували зазначені дані. Його прошивали, а сторінки нумерували. Книги, класифіковані за відділами, заносили до систематизованого каталогу, у якому зазначали: порядковий номер, назву книги, місце, час видання, видавництво, ціну, порядковий номер хронологічного каталогу, примітки. Крім цього, було запроваджено такі рубрики систематизованого каталогу: белетристика (художня література); географія та мандри; історія, політичні й соціальні знання, біографії; критика та історія літератури; природознавство; сільське господарство, ремесла, виробництва; філософія, психологія; медицина та ветеринарія; журнали й газети; довідкові видання. Вели систематизований каталог у спрощеному вигляді (номер систематизованого каталогу, автор, назва твору, том, заголовки

творів, уключених до цього тому чи книги). Його записували на аркушах і вивішували в приміщенні бібліотеки для використання читачами. Крім хронометричного та систематизованого каталогів, бібліотекар повинен був укладати картковий каталог із цупкого паперу (довжиною 111,125 мм, шириною 88,9 мм). Повні зібрання творів записували на одній картці. Якщо томи були розрізнені, то картку заводили на кожен том окремо. Кожен із творів, зібраних в одній книзі, записували в окрему картку. Картки складали у двох екземплярах: один – залишали в бібліотеці, інший – після систематизації всіх карток в алфавітному порядку надсилали до КПП ЦТКВ. Картки розподіляли за відділами (белетристика, географія тощо) в алфавітному порядку. Після виключення книг картки повинні були вилучати й знищувати. На руки читачам видавати картковий каталог не дозволяли. Непридатні книги виключали з користування за рішенням колегії місця ув'язнення, що мало бути відображено у відповідному протоколі, а також інвентарній книзі (хронологічному каталозі) та систематизованому каталозі [5, арк. 123–125].

Штатний розпис культурно-просвітницького відділення ГТКП передбачав, зокрема, посаду завідувача бібліотечної секції і губернського складу книг і посібників (друга категорія службовця з місячною зарплатнею 1000 крб радянських знаків), трудової школи в губернській тюрмі – завідувача школи (друга категорія службовця з місячною зарплатнею 1000 крб радянських знаків), трудової школи в повітовій тюрмі – завідувача школи (перша категорія службовця з місячною зарплатнею 860 крб радянських знаків) [4, арк. 1]. 5 травня 1919 р. було затверджено штат КПП ЦТКВ НКЮ УСРР у складі 32 осіб, що передбачав, зокрема, посади організатора-керівника секції бібліотек, наукових музеїв і посібників (без категорії службовця з місячною зарплатнею 2000 крб радянських знаків), його помічника (перша категорія службовця з місячною зарплатнею 1080 крб радянських знаків із щомісячною надбавкою 120 %) [4, арк. 26]. У період із 10 квітня до 31 травня 1919 р. в УСРР функціонувало 100 місць ув'язнення в 91 місті [6, арк. 4]. Місячний оклад бібліотекаря в'язниці становив 750 крб радянських знаків [6, арк. 2]. Станом на 31 травня 1919 р. в Чернігівській губернській тюрмі утримували лише 19 в'язнів. Її начальник Бойко отримував 1062 крб радянських знаків жалування, учитель-бібліотекар – 996, а бібліотекар

повітової тюрми – 885 [6, арк. 8]. Бібліотекар Ізюмської повітової тюрми станом на 2 червня 1919 р. отримував 525 крб [7, арк. 25].

Розглянемо більш детально стан бібліотечної роботи на місцях. Так, інструктор КПП ЦТКВ НКЮ Сальников 26 травня 1919 р. доповів, що «в культурно-просвітницькій сфері нічого не зроблено. Лише останніми днями асигнували 20 тис. крб на придбання книжок» [2, арк. 29]. Аналізуючи культурно-просвітницьку діяльність станом на 23 червня 1919 р. у 27 місцях ув'язнення, з яких КПП ЦТКВ НКЮ зміг отримати звітність (13 – Київська губернія, 3 – Катеринославська, Полтавська, 2 – Чернігівська, Харківська, Херсонська, 1 – Волинська, Кам'янець-Подільська), було з'ясовано, що бібліотеки були лише в 11 тюрмах (40,7 %). Найбільше книг мали такі в'язниці: Чернігівська – 1600 примірників, Харківська – 1200, Київська – 600, Роменська – 340, Радомишльська – 150, Зінківська – 70 [8, арк. 3].

Станом на кінець травня 1919 р. у Київській губернії з тих в'язниць, що надали інформацію, не мали бібліотек Бердичівська тюрма (планова наповнюваність в'язнів – 317 осіб, фактична – 36, серед яких дві жінки) [2, арк. 13], Сквирська (планова наповнюваність в'язнів – 150 осіб, фактична – 55, серед яких дві жінки) [2, арк. 15], Чигиринська (планова наповнюваність в'язнів – 89 осіб, фактична – 92, у тому числі сім жінок) [2, арк. 16], Білоцерківська (планова наповнюваність в'язнів – 80 осіб, фактична – 52) [2, арк. 18], Черкаська (планова наповнюваність в'язнів – 125 осіб, фактична – 229) [2, арк. 19], Уманська (планова наповнюваність в'язнів – 500 осіб, фактична – 114, з них 24 – жінки) [2, арк. 20]. Звенигородську тюрму (планова наповнюваність в'язнів – 115 осіб, фактична – 65, у тому числі одна жінка) обслуговувала бібліотека Звенигородського клубу червоноармійців [2, арк. 17]. Під час звільнення в травні селянськими повстанськими антикомуністичними загонами в'язнів зі Звенигородської тюрми «багато з них забрали із собою книги, що перебували в них на руках» [9, арк. 14], адже «духовної їжі потребували всі». Липовецька тюрма (планова наповнюваність в'язнів – 80 осіб, фактична – 79, серед яких трое жінок) мала власну невеличку бібліотеку [2, арк. 24].

Бібліотеку Київської Лук'янівської тюрми було знищено 4 лютого 1919 р. під час заворушень і втечі в'язнів, а той фонд, що залишився, не міг слугувати основою для бібліотеки. Було

вилучено 119 книг, «не придатних для використання» [10, арк. 5]. Київська Лук'янівська тюрма (планова наповнюваність в'язнів – 1147 осіб, фактична – 932, у тому числі 78 жінок) наприкінці травня мала у своєму розпорядженні белетристику російською (55 книг) та іноземною (3 книги) мовами, наукову літературу (147 – російською мовою, 25 – іноземною). Повідомлялось, що найбільше читали белетристику, причому всі освічені особи користувалися книгами. Читали з великим бажанням як самі в'язні, так практикувались і групові читання та співбесіди з кримінальними злочинцями після читання літератури. До книжкового фонду ставлення було дбайливе. Зазначалось, що попередній фонд із багатьма книгами «пропав під час безладів», тому асортимент навчальних посібників і приладдя був незначним [2, арк. 25]. 14 травня 1919 р. для потреб Київського бібліотечного в'язничного відділу було виділено 435,7 тис. крб (зарплата бібліотекаря-інструктора становила 1125 крб, співробітника бібліотечної справи – 950 крб, тюремного бібліотекаря – 900 крб) [11, арк. 7]. Станом на 15 липня 1919 р. у бібліотеці Лук'янівської в'язниці налічувалося 650 книг, з яких видавали лише 100 (решта – були без обкладинок) [8, арк. 63].

Станом на кінець травня 1919 р. комісар Тираспольської в'язниці повідомляв про відсутність бібліотеки, яку було спалено під час попередніх заворушень в'язнів [2, арк. 6]. В Одеській тюрмі станом на 29 травня 1919 р. за умов планової наповнюваності 1049 осіб фактично утримувались 832 (з них 47 жінок). 530 чоловіків і 35 жінок були освічені (68 % від усієї кількості в'язнів). Бібліотека була відсутня ще з 1917 р., хоча в'язні виявляли бажання читати [2, арк. 34]. Уже станом на 10 червня 1919 р. в Одеській тюрмі перебували 1175 в'язнів, а бібліотечний фонд налічував 1109 книг і брошур [8, арк. 57].

Станом на 8 квітня 1919 р. для бібліотек 15 шкіл при тюрмах Полтавщини було виділено по 3000 крб на повітову і 4000 – на губернську тюрму [11, арк. 3]. У травні з Полтави повідомляли, що книжки з бібліотеки виправного робітничого відділу видають двічі на тиждень, а до губернської тюрми було передано реквізовану бібліотеку, що налічувала 800 томів [8, арк. 13]. Станом на 24 червня 1919 р. в Полтаві в'язничний бібліотекар отримував 900 крб на місяць [4, арк. 51]. Зміївська

повітова тюрма Харківської губернії повідомляла, що має у своєму розпорядженні «досить незначну кількість книжок» [2, арк. 44].

Тюремно-каральний підвідділ відділу юстиції при Волинському ревкомі 29 травня 1919 р. повідомляв, що організатор бібліотеки отримує щомісяця 925 крб. Волинський ГТКП 19 червня 1919 р. доповідав, що в губернії ще йдуть бойові дії. Відповідь змогли отримати тільки з Овруцької тюрми (бібліотека налічувала 1260 книг). У губернській тюрмі було організовано школу, невеличку бібліотеку із фондом 299 книг (водночас за 50 крб придбали ще 30 «дешевих видань»). Обов'язки бібліотекаря виконувала вчителька школи. Просили 21 тис. крб авансу на поповнення фонду. Громадськості було адресовано прохання пожертвувати книги для в'язниць [11, арк. 11]. При губернській тюрмі згодом відкрили читальню газет, журналів. На місцях скаржилися на «відсутність із центру розпоряджень щодо узгодження вимог тюремного режиму із завданнями культурно-просвітницької діяльності в тюрмі» [2, арк. 59–60]. Тюремно-каральний підвідділ відділу юстиції при Волинському ревкомі в червні склав кошторис на перше півріччя 1919 р., яким на культурно-просвітницьку роботу було передбачено 71 540 крб, у тому числі на губернську та Луцьку тюрми було виділено по 10 220 крб (з них на бібліотечну роботу – 5000 крб). На десять повітових тюрем для цих цілей було виділено по 5110 крб [11, арк. 22–23].

Інструктор КПП ЦТКВ НКЮ Айзенштадт 12 квітня 1919 р. доповідав, що в Чернігівській губернській тюрмі було створено бібліотеку на тисячу одиниць (здебільшого зі збірників, журналів, політичних брошур), що користувалась у в'язнів попитом, а для школи – відведено світлу кімнату [2, арк. 30]. Станом на 28 травня 1919 р. у дев'яти повітових та одній губернській в'язницях Чернігівщини бібліотека існувала лише в губернській тюрмі (1600 примірників, з яких 300 – старих щомісячних журналів) [11, арк. 9]. У повітових тюрмах існувала одна посада вчителя-вихователя (який водночас був бібліотекарем) з окладом 996 крб на місяць [11, арк. 10]. Було заплановано забезпечити кожную повітову тюремну бібліотеку 200 примірниками різних книг, трьома різними газетами по два примірники, трьома журналами по одному примірнику; губернську – тисячею назв різних книжок, п'ятьма різними газетами по три примірники та

п'ятьма журналами по одному примірнику [11, арк. 15–16]. Колегія НКЮ 16 червня 1919 р. дозволила виділити 150 тис. крб на придбання книг, проте кошти надійшли зі значною затримкою [11, арк. 18]. Станом на 30 червня 1919 р. з Чернігова доповіли, що на місцевому ринку відсутні підручники, посібники. Потреба в коштах для їх придбання становила 120 тис. крб. У тюремних бібліотеках було таке забезпечення книгами: Чернігова – 1800, Козельця – 215, Кролевця – 114, Конотопа – 137. Були бібліотеки і в Ніжинській, Борзенській, Новгород-Сіверській тюрмах [8, арк. 36]. 9 липня 1919 р. до Чернігова КПП ЦТКВ НКЮ направив цікавий лист, який яскраво характеризував політику більшовиків у культурно-просвітницькій сфері: було заборонено спілкуватись із в'язнями щодо змісту твору Ф. Достоевського «Брати Карамазові», оскільки ця книга «не відповідала як поточному моменту, так і загальному духовному рівню в'язнів» [4, арк. 81].

17 травня 1919 р. у Подільській губернії було розіслано до кожної повітової тюрми по 250 примірників книг і брошур [2, арк. 63]. У червні 1919 р. в Сумській повітій тюрмі місячна зарплата вчителя, який водночас був завідувачем бібліотеки, становила 2000 крб. Бібліотека налічувала 67 томів, читачами були 51 в'язень зі 150 утримуваних [8, арк. 7–8]. Під школу й тюремну бібліотеку було відведено приміщення колишньої церкви. Бібліотечна справа велась «за новітньою картковою системою (формуляри книг і читачів)». Було опрацьовано можливість читання «з туманними картинами з природознавства, географії, історії, белетристики» [3, арк. 2]. Станом на 15 липня 1919 р. Сумська тюрма налічувала вже 164 книги та 100 абонентів [8, арк. 80].

Отже, дослідивши бібліотечну діяльність у в'язницях УСРР у 1919 р., можна зробити такі висновки:

1. Розвитку бібліотечної справи в місцях попереднього ув'язнення та позбавлення волі об'єктивно сприяла кампанія боротьби з неграмотністю населення, яку більшовики запровадили з метою ідеологічного оброблення населення відразу після приходу до влади.

2. Протягом 1919 р. КПП ЦТКВ НКЮ УСРР прийняв шість нормативно-правових документів, які безпосередньо стосувались організації бібліотечної справи у в'язницях, зокрема циркуляр від

15 липня 1919 р. № 91, що затверджував першу частину «Інструкції бібліотекаря (про ведення книжкових каталогів)».

3. Середня вартість книги становила близько 6–10 крб.

4. Місячний оклад бібліотекаря в'язниці коливався в межах 525–1000 крб.

5. Найбільші книжкові фонди мали Чернігівська, Харківська, Київська в'язниці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління (ЦДАВО) України, ф. 8, оп. 1, спр. 24.
 2. ЦДАВО України, ф. 8, оп. 1, спр. 33.
 3. ЦДАВО України, ф. 8, оп. 1, спр. 29.
 4. ЦДАВО України, ф. 8, оп. 1, спр. 35.
 5. ЦДАВО України, ф. 8, оп. 1, спр. 54.
 6. ЦДАВО України, ф. 8, оп. 1, спр. 55.
 7. ЦДАВО України, ф. 8, оп. 1, спр. 61.
 8. ЦДАВО України, ф. 8, оп. 1, спр. 37.
 9. ЦДАВО України, ф. 8, оп. 1, спр. 28.
 10. ЦДАВО України, ф. 8, оп. 1, спр. 27.
 11. ЦДАВО України, ф. 8, оп. 1, спр. 36.
-